

Bali Lóránt¹

A MAGYAR NEMZETISÉGPOLITIKA ÉS AZ URBANIZÁCIÓ ÖSSZEFÜGGÉSEI AZ ÁLLAMSZOCIALISTA IDŐSZAK MÁSODIK FELÉBEN, AZ ENYHÜLÉS IDŐSZAKÁBAN²

THE RELATIONSHIPS BETWEEN HUNGARIAN NATIONAL POLICY AND
URBANIZATION IN THE SECOND HALF OF THE STATE SOCIALIST PERIOD, THE
PERIOD OF REDUCTION³

ABSTRACT

The aim of the study is to present the peculiarities and relations of the state socialist Hungarian settlement network development policy with the nationality policy affecting the Croatian (South Slavic) population in Hungary. The author assumes that he cannot find direct connection points, but indirectly seeks to outline the connections. The settlement policy of the seventies and eighties was no longer completely excluded from the development of small villages and border areas. Nevertheless, they benefited from a limited proportion of public investment. The assimilation rate of the local south slavic population was high, which could clearly be explained by the unfavorable socio-economic environment.

Keywords: south slavs, border, urbanization, socio-economic development, assimilation

Kulcsszavak: délszlávok, határ mente, urbanizáció, társadalmi-gazdasági fejlődés, asszimiláció

1. Bevezetés

A második világháborút követő rövid demokratikus időszak után a szovjet nemzetiségi politikát követte a magyar pártvezetés. A nemzetiségek iránti érzékenység jelentősen függött a világpolitikai folyamatoktól, az ad-hoc jellegű nagyhatalmi egyességektől. A második világhézagást követő időszak első és talán a legnagyobb vesztes nemzetisége a hazai németiség volt, akik a legtöbbet szenvedtek a kitelepítések során. Illetve ehhez szorosan kapcsolódóan a csehszlovák – magyar lakosságcsere egyezmény értelmében hazánkba telepített felvidéki magyarok. Hasonló sors jutott a Bukovinából érkező, többéves keresztútjukat járó székelyeknek is.

Az újjáépítés és a kommunista hatalomátvétel folyamatának a kezdeti időszakában kedvezően indultak a jugoszláv – magyar kapcsolatok. A hazai sajtóban Tito, mint pozitív személy, sikeres partizánvezérként, követendő példaként szerepelt. A magyarországi horvátok, szerbek és szlovének mindennapi életét nem érintette különösebben a „nagy politika”. Sőt pozitív jövőt vetített előre az államközi kapcsolatok fejlődése. 1946. december 23-án kereskedelmi és áruforgalmi egyezmény aláírására került sor, majd 1947 decemberében Josip Broz Tito Magyarországra látogatott és egy 20 évre szóló barátsági és együttműködési

---

¹ Dr. habil. Bali Lóránt egyetemi docens Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Fenntartható Fejlesztés és Gazdálkodás Intézet

² A hazai nemzetiségi politikát elsősorban a horvát, szerb és szlovén, ahogy a korszakban hívták délszláv nemzetiség szempontjából vizsgálom kiemelten.

³ „a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült”

szerződést is aláírtak, amelyet az 1948. évi IV. törvényként cikkelyeztek be folyó év januárjában, pár hónappal a szovjet – jugoszláv, majd az azt követő magyar - jugoszláv kapcsolatok elmérgesedése előtt. Tito balkáni konföderációs törekvése volt az utolsó csepp volt a pohárban, amely a külön utas jugoszláv politika teljes elutasítását váltotta ki Sztálinból, aki Josip Broz meggyőzésére, ha szükséges megsemmisítésére törekedett. A végső kiközösítést a Kominform 1948. június 21-én Bukarestben meghozott határozata jelentette. A magyar kormány 1949. június 18-án azzal adott nyomatékot a déli szomszédja elítélésének, hogy felmondta az öt évre szóló gazdasági megállapodásokat. A végső szembenállásunk mindennapi politikába való megjelenése szeptembertől a Rajk-pertől vált érezhetővé. Az 1950-es évtől mindennapossá vált a feszültség a határon és annak szűkebben vett térségében, ennek hatására létrehozták a határsáv intézményét. Hat megye 15 járása 300 ezer lakossal került ebbe az övezetbe, ahol a hatóságok durvábban hajtották végre a „kuláktalanítást”, a kitelepítéseket és nagyobb figyelmet szántak a határ menti délszláv lakosság ellenőrzésére, mindennapjainak a megkeserítésére. Az enyhülés Sztálin halála után indult meg, 1953. szeptember 9-én magyar kezdeményezésre helyreállították a jugoszláv – magyar diplomáciai kapcsolatokat, kormányközi vegyes bizottság kezdte meg a működését, mindennapossá vált az kommunikáció a határvédelmi szervek között. A szovjet fél enyhülési politikáját követve 1956. március 8-án a Minisztertanács döntése értelmében megszüntették a határsávot, megkezdték a műszaki zár felszámolását. 1956. október 10-én a szinte a teljes párt- és politikai vezetés részt vett Belgrádban a két ország baráti kapcsolatainak az újraszentesítésén¹.

2. Az államszocialista urbanizációs politika

Az 1949. évi XX. törvény, a Magyar Népköztársaság Alkotmányának folyó év augusztus 20-án való kihirdetésével Magyarországon új társadalmi – gazdasági rend jött létre, ahol „megvalósult a munkásság és a dolgozó parasztság szoros szövetsége a munkásosztály vezetésével”⁴. E paragrafusnak több szempontból is jelentősége van a vizsgált téma szempontjából. A határ menti délszláv népesség a kollektivizálásig és az államosításig többségében pár holddal rendelkező agrárproletár volt, akiket az előbb említett folyamatok teljesen ellehetetlenítettek. A gazdasági környezet és a bevezetésben említett geopolitikai viszonyrendszer megváltozása erőteljesen kihatottak a mindennapok életkörülményeire. Ezt még tovább nehezítette, bár kijelenthető, hogy nem direkt módon, az új rendszer településhálózat-fejlesztés politikája.

Az államszocialista iparosítás a fennálló tőkehiány következtében a mezőgazdaságból szivattyúzta át az általa szükségesnek vélt fejlesztésekhez a tőkét az iparba. Ez a mezőgazdaság időleges ellehetetlenítését és a mindennapok velejárájaként például a padlás lesöpréseket eredményezte. Ez különösen érintette az aprófalvas vasi, dél – zalai, dél – somogyi, dél – baranyai délszlávok által lakta településeket. A 603/31/1950-es Népgazdasági Tanács rendelete három osztályba sorolta a településeket, ahol a harmadik kategóriába kerülő 1300 település a nem fejlesztendő alcsoportjába került. Bár az elképzelés nem emelkedett törvényerőre, ennek ellenére a vizsgált időszakban folyamatos befolyást gyakorolt a magyar településpolitikára szemléletére. Ettől fogva a falu az államszocialista településfejlesztés folyamatos vesztese^{2 3 4 5}.

A fejlesztéspolitikai célokat vizsgáló Területrendezési Intézetet (TERINT) 1951-ben megszüntették, és a gyorsan változó belpolitikai folyamatok hatására 1958-ig komoly komplex az egész országra vonatkozó területi tervezés nem történt. 1963-ban készült el az Országos Településhálózat-fejlesztési Tanulmányterv, amely nem a klasszikus

---

⁴ Magyar Népköztársaság Alkotmánya I. fejezet 3.§

területfejlesztés keretei között, hanem a korszak ideológiájának megfelelően erős ágazati meghatározottságnak megfelelően képzelte el a gazdaságfejlesztés prioritásait. Ezekben az víziókban a térségre vonatkozó komolyabb, stratégiai elképzeléseket nem találunk. 1971-ben született meg a (1007/1971. (III. 6.) Kormány határozat az Országos Településhálózat – fejlesztési Koncepció (OTK) végrehajtásáról. Ennek a témát érintő főbb elemei a következők voltak⁶⁷:

- az aprófalvas térségekben faluközpontok kijelölésével koncentrálni kívánta a szolgáltatásokkal való ellátottságot.
- 140 nagyközség kiemelésével, körzetközpontokat kívánt létrehozni, amelyekhez 1000 alsó fokú faluközpont fejlesztéséhez rendelt még forrásokat, ezek a települések estek egybe a későbbiekben a közös községi tanácsok székhelyeivel. Ezek lettek a körzetesítések nyertesei

1985-ben módosították a koncepciót, ennek azonban már az 1989-ig terjedő időszakra kevés hatása volt. Azonban egyértelműen kijelenthető, hogy a városodást és városiasodást érintő településhálózat-fejlesztés politika elképzelései érvényre jutottak. 1950-ben a városi lakosság aránya 36% volt, amely 1988-ra 58%-ra nőtt. Összesen 125 városi rangú település volt az országban⁸.

3. Az urbanizációs folyamatok hatása a határ mentén

A horvát – magyar határ mente urbanizációs jellemzőit vizsgálva az államszocialista időszakban a mostanitól jelentősen eltérő képet kapunk. A hetvenes évek elején a tágabban vett határ térségben, értem ezalatt a határtól légvonalban ötven kilométernél közelebb lévő településeket, csak hét várost találunk: Zalaegerszeg Nagykanizsa, Kaposvár, Szigetvár, Pécs, Mohács, Baja^{5,6}. Ezek közül csak Nagykanizsa és Mohács bírt ténylegesen határ menti jelleggel. Ez a határátkelő helyek relatíve közelségével magyarázható, illetve azzal, hogy mind két település a horvát-magyar etnikai kontakt zónában található. Emellett Mohácson jelentős az őshonos horvátság (sokacok), míg Nagykanizsa a „káj” horvát falvakból elvándorló népesség egyik közeli központja volt.

A fentiekben említett megromlott jugoszláv – magyar viszonyrendszer 1956-ot követő lassú helyreállása után is a magyar településhálózat-fejlesztés politika kevés figyelmet és energiát szentelt a határtérség településeinek fejlesztésére. Ez megnyilvánult a várossá nyilvánítások alacsony számában is, 1970-ig csak Szigetvár kap városi rangot. A szűken vett tizenöt kilométeres határsávban 1970-ig csak egy városi jogállású település, Mohács található. 1971-ben lett város Nagyatád, 1977-ben Siklós, 1979-ben Barcs és Lenti, 1989-ben Letenye és Csurgó. Az említett negyvenezer főnél nagyobb települések közül csak kettő érintett a magyar – délszláv, illetve magyar – jugoszláv határ mentiség viszonyrendszerében, Nagykanizsa és Pécs. Utóbbi a hazai horvátság egyik oktatási és kulturális központja volt már akkor is, előbbi szintén rendelkezett jelentős horvát nemzetiségű lakossággal. Emellett mindkét város jelentős gép-, vegy-, és bányáiparral is bírt, tehát a szűkebben vett térségben csak két kvázi elsőrangú központ volt található^{9,10}.

A közvetlen határ menti térségben harminc közös községi tanács volt, ez ténylegesen kilencvenkilenc falut jelentett 1980-ban⁷. A települések többsége aprófalú, közülük tizenöt

⁵ Zalaegerszeg, Kaposvár, Pécs megyeszékhelyek, negyvenezer főnél nagyobb lakossággal bírnak, Nagykanizsa lakossága is meghaladja a negyvenezer főt. Szigetvár, Mohács és Baja ennél jelentősen kisebb lélekszámmal rendelkeznek 1970-ben.

⁶ Szigetvár 1966-ban nyeri el a városi rangot, a többi hat település már a második világháború előtt.

⁷ *Murakeresztúr* (kkt. – közös községi tanács)- Fityeház; *Letenye* (járási jogú nagyközség)- Kistolmács, -Zajk; *Bázakerettye* (kkt.) -Lasztonya, -Lispesztadorján, -Kiscsehi, -Maróc; *Becsehely* (kkt.) –Petrivente, -Valkonya, -Rigyác; *Szemenyecsrnye* (Muraszemenye és Csörnyeföld 1969-es egyesülésével), -Kerkaszentkirály, -

horvát nemzetiségű lakossággal is rendelkezett¹¹⁸. Kapcsolataik a szomszédos horvát területekkel elenyészőek. Ez nem csak a fent említett barátságosan, majd a hatvanas évektől barátságosabb „langyos” politikai légkörrel magyarázható, hanem a rossz útviszonyokkal és a ritka határátlépési lehetőségekkel. Tornyiszentmiklós, Letenye, Berzence, Barcs, Drávaszabolcs, Udvar közúton, míg Murakeresztúr, Gyékényes és Magyarbóly vasúton tette lehetővé a határ menti kapcsolatok intenzifikációját¹².

A stratégia állami beruházások elkerülték a térséget, a Mohácsra tervezett atomerőmű Pakson épült meg. Ipari beruházásra csak a nyersanyag lelőhelyek ott léte esetén került sor: Bázakerettye (kőolaj bányászat), Pécs (feketekőszén bányászat), Beremend (cementgyártás)¹³. Emellett még Nagykanizsa, Zalaegerszeg rendelkezett említésre méltó gépiparral. Zalában még Lenti említhető ki élelmiszeriparával és garnizon város mivoltával. Somogyban Kaposvár, mint felsőfokú regionális központ emelkedik ki gépgyártásával, könnyű-, élelmiszeriparával, valamint Nagyatád, mint egy könnyű- és élelmiszeriparral foglalkozó garnizonváros. Emellett Csurgó és Barcs jelentős még, mint alsó fokú központok, amelyek a környező falvak lakosait látták el szolgáltatásokkal, esetenként a mezőgazdasághoz kapcsolódó könnyű- és élelmiszeripar tevékenységek színhelyei. Hasonló volt a helyzet Mohács, Szigetvár és Sellye esetében is¹⁴.

A termelőszövetkezetek körzetesítésének befejezésével a közös községi tanácsok székhelyei voltak több esetben a tsz-ek központjai is. A vizsgált térségben a hetvenes, nyolcvanas években az úgynevezett melléküzemágak is jelentős mennyiségű munkahelyet biztosítottak. Illetve jelentős volt a háztáji gazdálkodás, bogyósok termesztése, sertés tartás, nyúltenyésztés és a „csirkézés”

Ahogy már a fentiekben említettem az 1971-es OTK irányelvei érvényesültek a magyar településhálózat-fejlesztés politikában a községek szintjén is. A nyolcvanas években a vizsgált horvát-magyar határszakaszon, beleértve a hármast határokat is kilencvenkilenc település volt érintett, ebből harminc volt közös községi tanács székhelye. Azaz a fejlesztési források ezeknek a település típusnak a szintjéig jutottak csak el. Ezek a falvak voltak azok, amelyek rendelkeztek vegyesbolttal, presszóval, mozival, körzeti orvossal, óvodával, általános iskolával (nemzetiségi oktatással), saját tanácsi hivattal. Azaz a térség tizenkilenc horvátok lakta településéből csak hat volt alsófokú közigazgatási központ. Ha azonban a tényleges nemzetiségi aspektusokra szorítjuk a leválogatást, akkor csak Murakeresztúr, Tótszerdahely, Lakócsa, Felsőszentmárton esetében esett egybe nemzetiségi központ jelzős a közigazgatási alközpont jellemzővel. Tehát a hazai, amúgy a többségében községekben élő horvátság, csak négy határ menti nagyközségben rendelkezett száz százalékos komfort

---

Murarátka, -Szentmargitfalva; *Tótszerdahely* (kkt.), -Tótszentmárton, -Molnári, -Semjénháza; *Lenti* (járás jogú nagyközség); Lovászi (kkt.), -Szécsisziget, -Kerkateskánd, -Tormafölde, -Tornyiszentmiklós, -Dobri; *Páka* (kkt.), -Ortaháza, -Kányavár, -Pördefölde, *Rédics* (kkt.), -Bödeháza, -Belsőárd, -Külsőárd, -Gáborjánháza, -Szijártóháza, -Zalaszombatfa, -Lendvadedes, -Gosztola, -Resznek, -Lendvajakabfa; *Csurgó* (járás jogú nagyközség); *Berzence* (kkt.), -Somogyudvarhely; Iharosberény (kkt.), -Iharos, -Inke, -Pogányszentpéter; *Zákány* (kkt.), Gyékényes, -Örtilos, -Porrog, -Porrogszentkirály, -Porrogszentpál, -Somogybükkösd; *Babócsa* (kkt.), -Bolhó, -Komlós, -Péterhida, -Rinyaújnép, -Somogyaracs; *Darány* (kkt.), -Drávagárdony, -Drávatamási, -Istávnai, -Kastélyosdombó; *Lakócsa* (kkt.), -Potony, -Szentborbás, -Tótújfalú; *Vízvár* (kkt.), -Bélavár, -Heresznye; *Felsőszentmárton*; *Drávafok*, -Bogdása, -Drávakeresztúr, -Markóc, -Révfalú; *Sellye*, -Drávaiványi, -Drávasztára, -Kákics, -Marócsa, -Monosokor, -Okorág, -Sósvertike; *Vejtő*, -Hírics, -Piskó; *Zaláta*, -Kemse; *Kémes*, -Cún, -Dráwapiski, -Szaporca, -Tésenfű; *Drávaszabolcs*, -Drávacséhi, -Dráwapalkonya, -Gordisa, -Matty; *Egyházasharaszti*, -Alsószentmárton, -Kistapolca, -Old, -Siklósnagyfalú; *Beremend*, -Kásád; *Magyarbóly*, -Illocska, -Kislippó, -Lapáncsa; *Kölked*; *Majs*, -Udvar.

⁸ Felsőszentmárton, Beremend, Drávakeresztúr, Drávasztára, Illocska, Lakócsa, Potony, Szentborbás, Tóthújfalú, Zákány, Molnári, Petrivente, Semjénháza, Tótszentmárton, Tótszerdahely. Fityeház, Murakeresztúr, Bajcsa a Nagykanizsai járás részei.

érzettel a településen elérhető szolgáltatásokat és infrastruktúrát illetően. Összességében tehát a fent említett négy nagyközség és Mohács, Pécs, Nagykanizsa városok voltak azok a települések, ahol az államszocialista Magyarországon megfelelő urbanizációs/infrastrukturális szinten tudott a hazai horvátság boldogulni. A városokban érvényesülő asszimilációs nyomásnak ellenállni e helyzetben is nehezen tudott.

4. Összegzés

Összességében megállapítható, hogy a magyar nemzetiség politika csak indirekt módon befolyásolta az urbanizációs folyamatokat a jugoszláv-magyar hazai oldalán. A felvázolt, kedvezőtlen városiasodási és városodási trendek elsősorban a határ menti helyzettel magyarázhatók, illetve az aktuálpolitikai folyamatokkal. Mind ezek mellett egyértelműen kijelenthető, hogy a szűkebben vett tizenöt kilométeres határsávon belül fekvő települések városi vagy községi jogállásuktól függetlenül a rendszerváltoztatás előtti államszocialista fejlesztés politika vesztesei voltak.

JEGYZETEK

¹ Hajdú Zoltán (2008): A magyar – jugoszláv kapcsolatok a hidegháború első szakaszában (1948 – 1955). In: (szerk.) Horváth István – Kiss Jenő: A baranyai államhatár a XX. században. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Budapest, 69-79. old

² Rechnitzer János (1998): Területi stratégiák. Dialóg Campus Kiadó. Budapest – Pécs, 348 old.

³ Hajdú Zoltán (1989): Az első „szocialista” településhálózat – fejlesztési koncepció formálódása Magyarországon (1949 – 1951). Tér és társadalom, 1. sz. 6 -96. old.

⁴ Navracsics Tibor (1997): Regionalizáció, regionalizmus és integráció I. Comitatus, december, 58-62. old.

⁵ Navracsics Tibor (1998): Regionalizáció, regionalizmus és integráció I. Comitatus, január, 49-55. old

⁶ Hajdú Zoltán (1989): Az első „szocialista” településhálózat – fejlesztési koncepció formálódása Magyarországon (1949 – 1951). Tér és társadalom, 1. sz. 6 -96. old.

⁷ Rechnitzer János (1998): Területi stratégiák. Dialóg Campus Kiadó. Budapest – Pécs, 348 old.

⁸ Kocsis Károly – Schweitzer Ferenc (2011): Magyarország Térképekben. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet. Budapest, 248 old.

⁹ Gaál Antal (1986): Zala megye közigazgatási beosztása és a tanácsok tisztségviselői 1950 – 1985. Zalai gyűjtemény 22. Zalaegerszeg. Zala Megyei Levéltár, 150 old.

¹⁰ Somogyi Néplap, 1984. január (40. évfolyam, 1-25. szám) 1984-01-03 / 1. szám

¹¹ Urosevics Daniló (1969): A magyarországi délszlávok története. Hazafias Népfront Országos Tanácsa, Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége. Hn. 144 old.

¹² Radó Sándor (1967): Magyarország Nemzeti Atlasza. Kartográfiai Vállalat. Budapest, 112. old.

¹³ Bernát Tivadar – Bora Gyula – Kalász Lajos – Kollarik Amália – Matheika Március 1986: Magyarország gazdaságföldrajz. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 347 old.

¹⁴ Kulcsár Vilmos – Lackó László (1975): Magyarország megyéi és városai. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 655 old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bernát Tivadar – Bora Gyula – Kalász Lajos – Kollarik Amália – Matheika Március (1986): Magyarország gazdaságföldrajz. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 347 old.

Gaál Antal (1986): Zala megye közigazgatási beosztása és a tanácsok tisztségviselői 1950 – 1985. Zalai gyűjtemény 22. Zalaegerszeg. Zala Megyei Levéltár, 150 old.

Hajdú Zoltán (1985): Körzetesítési tendenciák Dél-Dunántúl falusi településhálózatában a felszabadulás óta. In: Földrajzi Értesítő, (34. évf.) 6. sz., 209-233. old.

-
- Hajdú Zoltán (1989): Az első „szocialista” településhálózat – fejlesztési koncepció formálódása Magyarországon (1949 – 1951). *Tér és társadalom*, 1. sz. 6-96. old.
- Hajdú Zoltán (2008): A magyar – jugoszláv kapcsolatok a hidegháború első szakaszában (1948 – 1955). In: (szerk.) Horváth István – Kiss Jenő: *A baranyai államhatár a XX. században*. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Budapest, 69-79. old.
- Hajdú Zoltán (2021): Az állami beavatkozások szerepe a centrum-periféria viszonyrendszer formálásában Baranya megyében az államszocialista korszakban (1949-1990). In: *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek XVIII. évf. I. szám*. 15-26. old.
- Kocsis Károly – Schweitzer Ferenc (2011): *Magyarország Térképekben*. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet. Budapest, 248 old.
- Kulcsár Vilmos – Lackó László (1975): *Magyarország megyéi és városai*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 655 old.
- Navracsics Tibor (1997): *Regionalizáció, regionalizmus és integráció I. Comitatus*, december, 58-62. old.
- Navracsics Tibor (1998): *Regionalizáció, regionalizmus és integráció I. Comitatus*, január, 49-55. old.
- Radó Sándor (1967): *Magyarország Nemzeti Atlasza*. Kartográfiai Vállalat. Budapest, 112. old.
- Rechnitzer János (1998): *Területi stratégiák*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest – Pécs, 348 old.
- Urosevics Daniló (1969): *A magyarországi délszlávok története*. Hazafias Népfront Országos Tanácsa, Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége. Hn. 144 old.
- Somogyi Néplap, 1984. január (40. évfolyam, 1-25. szám) 1984-01-03 / 1. szám
1949. évi XX. törvény - A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA Hatály: közlönyállapot (1949.VIII.20.)